

Anna Dziergawka¹

Odpowiedzialność odszkodowawcza rodziców za ich dziecko

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę odpowiedzialności cywilnoprawnej rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko. Podjęte rozważania uwzględniają odpowiedzialność rodziców w kontekście wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej. Autorka potraktowała temat kompleksowo i interdyscyplinarnie, dokonując analizy unormowań prawnych w czterech dziedzinach prawa, tj. prawa wykroczeń, prawa rodzinnego, prawa cywilnego oraz ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W podsumowaniu sformułowano wnioski de lege lata oraz wnioski de lege ferenda, które mają na celu zaproponowanie korzystnych rozwiązań dla praktyki stosowania prawa, z uwzględnieniem społecznego wymiaru omawianego zagadnienia.

Słowa kluczowe

Dziecko, szkoda, odpowiedzialność odszkodowawcza, wina w nadzorze, władza rodzicielska.

1. Wstęp

Nie budzi wątpliwości przekonanie, że pierwszoplanową rolę w procesie wychowania i rozwoju dziecka odgrywa rodzina. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stanowi, że rodzina jest naturalną oraz fundamentalną jednostką społeczeństwa i podlega ochronie ze strony społeczeństwa oraz państwa². To rodzina jest pierwszym środowiskiem wychowawczym dziecka, zaspokaja jego potrzeby niezbędne do prawidłowego rozwoju³. Dlatego z niepokojem należy odnotować nasilający się kryzys rodziny oraz zwiększenie się liczby głębokich zaburzeń, które naruszają prawidłowe funkcjonowanie tej podstawowej i niezastąpionej wspólnoty. Jak słusznie wskazuje

¹ Dr Anna Dziergawka, sędzia i wiceprezes Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie, ORCID: 0000-0002-5084-088X, e-mail: aniadzierga@wp.pl.

² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., art. 16, pkt 3.

³ Por. K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa 1980, s. 87.

Klaudia Żernik, rodzice odgrywają w życiu dziecka bardzo ważną rolę⁴. W sposób zamierzony lub niezamierzony przekazują oni dzieciom pewne wartości, normy czy wzory zachowań, które mają bardzo ważny wpływ na rozwój osobowy dziecka i na to, kim to dziecko będzie w przyszłości.

W rozważaniach nad problematyką odpowiedzialności rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko jako kluczowe pojawia się zagadnienie zależności między procesem wychowywania dziecka przez rodziców a zachowaniami dziecka. Wstępnie można sformułować tezę, że wpływ działań wychowawczych rodziców na dziecko jest oczywisty, jednakże pewne czynniki uwarunkowane genetyczne i biologicznie oraz wpływ środowiska, w którym przebywa dziecko, mogą utrudniać ocenę konkretnego stanu faktycznego. We wskazanym aspekcie jednym z fundamentalnych problemów psychologii dziecka jest określenie relacji, w jakich pozostają czynniki zewnętrzne (wpływ środowiska, wychowanie) i wewnętrzne (uwarunkowania biologiczne), mające wpływ na rozwój dziecka⁵. Wszystkie jednak psychologiczne koncepcje teoretyczne zgodnie wskazują, że oddziaływania zewnętrzne są niezmiernie istotnymi czynnikami dla rozwoju dziecka⁶. Obecnie przyjmuje się, iż o rozwoju psychicznym dziecka decydują zarówno czynniki dziedziczne, jak i środowiskowe⁷, przy czym te ostatnie wpływają na uwarunkowania genetyczne, które nie muszą mieć decydującego wpływu na rozwój dziecka. Warto w tym miejscu wskazać na badania Haliny Spionek z lat pięćdziesiątych, przeprowadzone wobec dzieci ze skłonnością do przestępczości, która stwierdziła, że „dzieci trudne i przestępcze nie dlatego takimi się stały, ponieważ zostały obdarzone dziedzicznie złymi instynktami lub urodziły się nienormalne, ale że zostały niewłaściwie wychowane”⁸. Rodzice powinni zatem stanowić dla swoich dzieci wzór do naśladowania, aby „dziedziczne” po nich schematy postępowania, ułatwiały dziecku prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie.

Celem przedmiotowego opracowania jest analiza problemu odpowiedzialności cywilnoprawnej rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko. Autorka w podjętych rozważaniach uwzględnia odpowiedzialność rodziców w kontekście wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej. W artykule potraktowano temat kompleksowo i interdyscyplinarnie,

⁴ K. Żernik, Rola i znaczenie rodziców w życiu dziecka, *Nauczyciel i Szkoła* 2018/4, nr 68, s. 27.

⁵ Por. R. Vasta, M. M. Haiti, S. A. Miller, *Psychologia dziecka*, Warszawa 2004, s. 39; P. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 2005, s. 155.

⁶ Szerzej: R. Vasta, M. M. Haiti, S. A. Miller, *Psychologia dziecka...*, s. 48–69.

⁷ Por. P. Zimbardo, *Psychologia i życie...*, s. 157.

⁸ Por. H. Spionek, *Trudności wychowawcze a przestępczość nieletnich*, Wrocław 1956, s. 146.

dokonując oceny unormowań prawnych w czterech dziedzinach prawa, tj. prawa wykroczeń, prawa rodzinnego, prawa cywilnego oraz ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W podsumowaniu sformułowano wnioski *de lege lata* oraz wnioski *de lege ferenda*, które mają na celu zaproponowanie korzystnych rozwiązań dla praktyki stosowania prawa. Niewątpliwie podjęty temat dotyczy zagadnienia istotnego w wymiarze społecznym, ma ważne znaczenie nie tylko dla prawników, ale także dla rodziców, dzieci oraz ewentualnych osób poszkodowanych.

2. Władza rodzicielska

Wychowanie dzieci jest jednym z najważniejszych aspektów życia rodziny i jedną z podstawowych jej funkcji⁹. Wychowanie oznacza zaszczerpienie i umacnianie w dzieciach określonych zachowań, uznawanych w społeczeństwie za „dobre”, określonego światopoglądu, systemu wartości, przekonań, zasad moralnych. Wychowanie jest nauką rozróżniania „dobra” i „zła”, przekazywaną przez rodziców ich dzieciom. Jest ukierunkowaniem człowieka do właściwego działania. Jak twierdzili klasycy starożytni „to, co naturalne (zmysłowe, popędliwe, zwierzęce), poprzez proces wychowawczy musi zostać uprawione (gr. *paideia*, łac. *cultura*), uszlachetnione i poddane na służbę prawdzie, dobru i pięknu”¹⁰. Wychowanie jest jednocześnie prawem i obowiązkiem rodziców.

Rodzice mają pierwotne i niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowywania potomstwa i dlatego uznawani są za pierwszych i głównych wychowawców¹¹. Prawo to realizują zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi, z uwzględnieniem tradycji kulturalnych rodziny, które sprzyjają dobru i godności dziecka. Przy czym działania rodziców w procesie wychowawczym doznają pewnych ograniczeń, albowiem zgodnie z treścią art. 72 ust. 1 Konstytucji RP¹²: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”. Rodzina nie zawsze jest w stanie wywiązać się ze swoich

⁹ Por. P. Czarnek, M. Dobrowolski, Rodzina jako podmiot prawa – wprowadzenie, (w:) P. Czarnek, M. Dobrowolski (red.), Rodzina jako podmiot prawa, Zamość 2012, s. 5–7.

¹⁰ D. Zalewski, Wychować człowieka szlachetnego, Lublin 2003, s. 11–12.

¹¹ Por. Karta Praw Rodziny przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym, 22 października 1983 r., Tygodnik Powszechny 1984, nr 2, s. 1.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

zadań opiekuńczo-wychowawczych względem dziecka. Powyższe może wynikać z nieprawidłowego funkcjonowania samej rodziny, z nadużywania władzy rodzicielskiej lub z zaniedbań obowiązków wobec dziecka.

Odnosząc się do procesu wychowania, należy poruszyć problematykę władzy rodzicielskiej. Pierwotnie, między innymi na gruncie antycznego prawa rzymskiego, władza rodzicielska miała charakter władzy absolutnej, albowiem traktowała małoletniego w sposób przedmiotowy. Wskazany model, w którym na pierwszym miejscu znajdował się interes rodzica, ulegał stopniowej ewolucji. Rozwiązania przyjęte w wiekach XIX i XX postawiły na pierwszym miejscu dobro dziecka. Jednakże sam termin „władzy rodzicielskiej” nie uległ zmianie, co może sugerować władcze uprawnienia rodziców względem dziecka, zaś w rzeczywistości podporządkowanie dziecka winno wynikać z autorytetu oraz związków uczuciowych łączących rodzica z małoletnim. Podnosi się konieczność zastąpienia tego pojęcia takimi słowami jak piecza rodzicielska, opieka rodzicielska, odpowiedzialność rodzicielska czy troska rodzicielska¹³. Ponadto ustawodawca nie wskazuje na pojęcie władzy rodzicielskiej. Można uznać władzę rodzicielską za całokształt uprawnień i obowiązków rodziców względem małoletniego dziecka w celu zapewnienia pieczy nad jego osobą i majątkiem¹⁴. Jak wskazuje w pogłębionej analizie struktury władzy rodzicielskiej J. Sokołowski, władza rodzicielska w ramach pieczy nad osobą dziecka obejmuje następujące elementy:

- 1) wychowanie, tj. osobiste kształtowanie osobowości dziecka, jego postaw emocjonalnych, predyspozycji intelektualnych, znajomości zasad współżycia społecznego, obowiązkowości i zdyscyplinowania, samodzielności;
- 2) kierowanie, obejmujące określenie miejsca pobytu dziecka, nadzorowanie trybu jego życia (wyznaczanie ram czasowo-przestrzennych życia dziecka), decydowanie o uczestnictwie dziecka w środowiskach pozarodzinnych, dobór i kontrolę informacji;
- 3) troskę o środowisko materialne dziecka (warunki mieszkaniowe, udostępnienie przedmiotów, usuwanie zagrożeń życia i zdrowia);
- 4) opiekę o osobę dziecka w aspekcie fizycznym (pielęgnacja i leczenie domowe, opieka lekarska);
- 5) koordynację fizycznej i umysłowej sprawności dziecka (dbałość o harmonijny rozwój sfery umysłowej i fizycznej poprzez odpowiednie wykonywanie wymienionych wyżej elementów)¹⁵.

¹³ Por. S. Grobel, (w:) J. M. Łukasiewicz (red.), *Instytucje prawa rodzinnego*, Warszawa 2014, s. 185.

¹⁴ Por. postanowienie SN z dnia 5 maja 2000 r., sygn. II CKN 761/00, LEX nr 51982.

¹⁵ Por. T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987, s. 18, 32–33; T. Sokołowski, *Skutki prawne rozvodu*, Poznań 1996, s. 94–95.

Współcześnie najbardziej charakterystyczną cechą władzy rodzicielskiej jest jej funkcja ochronna wobec dziecka¹⁶.

Zgodnie z treścią art. 92 k.r.o.¹⁷ dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską. Jak wskazuje treść art. 93 k.r.o., władza rodzicielska przysługuje co do zasady obojgu rodzicom, którzy muszą dysponować pełną zdolnością do czynności prawnych. Władza rodzicielska przysługuje drugiemu z rodziców, jeśli jedno z rodziców nie żyje, nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, zostało pozbawione władzy rodzicielskiej lub jego władza rodzicielska uległa zawieszeniu. Rodzice zobowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień. Mimo że art. 96 k.r.o. wyraża zasadę osobistego wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców, nie wyłącza możliwości posługiwania się przez nich przy sprawowaniu tej władzy innymi osobami, o ile z przyczyn życiowych takie rozwiązanie służy dobru dziecka, a rodzice nie rezygnują z ingerencji w podstawowych sprawach dotyczących jego osoby¹⁸. Sąd opiekuńczy może na podstawie art. 109 k.r.o. wydać każde zarządzenie, jakiego w danych okolicznościach wymaga dobro dziecka, zaś wyliczenie zarządzeń opiekuńczych ma charakter przykładowy¹⁹. Z jednej strony dobro dziecka powinno być pojmowane szeroko, co pozwala na praktycznie dowolną ingerencją w sferę praw rodzicielskich, niezależnie od zawinienia rodziców, albowiem stosowane przez sąd środki nie są aktami represyjnymi²⁰. Z drugiej strony zwraca się uwagę na ujmowanie „dobra dziecka” w szerszym aspekcie „dobra rodziny”, gdzie najwięcej zalet ma pozostanie dziecka w domu rodzinnym²¹. Pojawiają się także stanowiska potrzeby ochrony interesu rodziców, jeśli nie stoi on w kolizji z istotnymi interesami dziecka²².

Dodatkowo należy mieć na uwadze utrzymywanie przez rodziców kontaktów z dzieckiem, które stanowią ich prawo i obowiązek. Obecnie kontakty te są unormowane autonomicznie w stosunku do władzy rodzi-

¹⁶ Por. A. Pośpiech, (w:) M. Fras i M. Habdas (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, WKP 2021, Komentarz do art. 91, LEX.

¹⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., Nr 1359, dalej: k.r.o.

¹⁸ Por. postanowienie SN z dnia 4 sierpnia 1999 r., sygn. II CKN 601/98, LEX nr 1216199.

¹⁹ Por. postanowienie SN z dnia 10 maja 2000 r., sygn. III CKN 845/00, LEX nr 1222322.

²⁰ Por. postanowienie SN z dnia 27 października 1997 r., sygn. III CKN 321/97, LEX nr 236525.

²¹ Por. uchwała SN Izba Cywilna z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. III CZP 46/75, LEX nr 1966.

²² Por. postanowienie SN z dnia 5 stycznia 1999 r., sygn. III CKN 979/98, LEX nr 1215106.

cielskiej, jednakże mają wpływ na odpowiedzialność rodziców za szkodę wyrządzoną przez dziecko.

3. Odpowiedzialności rodziców za zaniedbania wychowawcze

Poruszając problematykę odpowiedzialności rodziców za zaniedbania wychowawcze, trzeba zwrócić uwagę na wiele aspektów. Na początku warto podkreślić, że w grę może wchodzić zarówno odpowiedzialność o charakterze moralnym, społecznym, ale także prawnym²³. Idea odpowiedzialności karnej rodziców za zaniedbania wychowawcze nie jest nowa. Zrodziła się jako wynik założenia, że nienależyta opieka wychowawcza nad dzieckiem stwarza warunki do demoralizacji nieletniego i popełniania przez niego czynów zabronionych. Przy czym prawo karne powinno mieć absolutnie subsydiarny charakter w sprawach dotyczących rodziny, a zwłaszcza stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi. W prawie polskim ingerencji w dziedzinę życia rodzinnego i osobistego nie objęto prawem karnym, przesuając wskazany przedmiot do sfery wykroczeń oraz obecnie obowiązującej ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

Podstawowym przepisem regulującym odpowiedzialność karną rodziców za zaniedbania wychowawcze jest przepis art. 105 k.w.²⁴ Na podstawie wskazanego przepisu odpowiada ten, kto przez rażące naruszenie obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej dopuszcza do popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo, w tym i przestępstwo skarbowe, wykroczenie lub wykroczenie skarbowe i wskazującego na demoralizację nieletniego, podlegając karze grzywny albo karze nagany. Zgodnie z § 2 tego przepisu, jeżeli czyn określony w § 1 popełnia osoba, pod której nadzór odpowiedzialny oddano nieletniego, podlega karze ograniczenia wolności, grzywny albo karze nagany. Omawiane wykroczenie posiada dwuczłonową budowę strony przedmiotowej²⁵. Pierwszy z nich obejmuje zachowanie polegające na rażącym naruszeniu obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej, zaś drugi zawiera skutek w postaci popełnienia przez nieletniego czynu zabronionego jako przestępstwa lub wykroczenia, wskazującego na jego demoralizację. Znamię rażącego naruszenia obowiązków wynikających

²³ Szerzej: A. Grześkowiak, Prawna odpowiedzialność rodziców za zaniedbania wychowawcze (zagadnienia wybrane), *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, rok XLVII, z. 1, s. 113–119.

²⁴ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 2151 ze zm.), dalej: k.w.

²⁵ Por. A. Gubiński, *Prawo wykroczeń*, Warszawa 1978, s. 313; A. Marek, *Polskie prawo wykroczeń*, Warszawa 1981, s. 177.

z władzy rodzicielskiej dotyczy naruszeń jaskrawych, rzucających się w oczy i oczywistych. Będą to zachowania powtarzalne, charakteryzujące się trwałością, przy czym nie można wykluczyć zachowania pojedynczego²⁶. W sytuacji, jeżeli nieletni czynem swym wyrządził szkodę, można orzec nawiązkę do wysokości 1000 złotych. Nawiązkę przewidzianą w art. 105 § 3 k.w. orzeka się, zgodnie z treścią art. 32 k.w., wyłącznie na rzecz pokrzywdzonego²⁷. Jest to jedyny w obrębie prawa karnego przepis, który wprowadza wyraźnie surogat odpowiedzialności o charakterze majątkowym rodziców za zachowanie dziecka wyrządzającego szkodę.

4. Odpowiedzialność cywilna rodziców za dziecko

4.1. Wina w nadzorze (art. 427 k.c.²⁸)

Analizując odpowiedzialność prawną rodziców za zaniedbania wychowawcze, należy wskazać na możliwość ich odpowiedzialności cywilnej za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym popełnionym przez małoletniego. Przy czym polskie prawo cywilne nie przewiduje szczególnego unormowania kwestii odpowiedzialności cywilnej rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko. Kodeks cywilny reguluje to zagadnienie w ramach przewidzianej w art. 427 k.c. instytucji odpowiedzialności osób zobowiązanych do nadzoru nad osobami, którym z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego nie można poczytać winy. Oznacza to, że zarówno kategoria osób nadzorowanych, jak i sprawujących nadzór jest określona bardzo szeroko za pomocą ogólnych pojęć. Obowiązek nadzoru może dotyczyć oprócz rodziców, także opiekunów, przysposabiających, rodziców zastępczych, nauczycieli, wychowawców, personelu szpitali, sanatoriów, organizatorów kolonii i obozów dla dzieci, osób wynajętych do opieki nad dzieckiem²⁹. Przepis art. 427 k.c. reguluje odpowiedzialność cywilną za szkodę spowodowaną czynem innej osoby, ale uzależnia od-

²⁶ Por. M. Kalitowski, Kodeks wykroczeń a ochrona nieletniego i małoletniego, ZW 1972, nr 2, Kodeks wykroczeń, s. 52; odmiennie: M. Zbrojewska, (w:) T. Grzegorzczak, Kodeks wykroczeń, Warszawa 2012, s. 512, według której nie może to być jednorazowe uchybienie.

²⁷ Por. P. Daniluk, (w:) P. Daniluk (red.), Kodeks wykroczeń. Komentarz, komentarz do art. 105 k.k., Legalis 2019.

²⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1360 ze zm.), dalej: k.c.

²⁹ Por. A. Śmieja, Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu nienależytego sprawowania nadzoru nad małoletnimi, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 512, Wrocław 1982, s. 24–35; M. Safjan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449¹¹, t. I, Warszawa 2008, s. 1346–1348.

powiedzialność cywilną od przesłanki winy osoby zobowiązanej do nadzoru (*culpa in custodiendo*)³⁰. Przepis art. 427 k.c. posługuje się domniemaniem winy osoby sprawującej nadzór, co oznacza, że w przypadku powstania szkody osoba ta w celu zwolnienia się od odpowiedzialności będzie musiała udowodnić, iż zadośćuczyniła obowiązkowi staranności w nadzorze bądź, że szkoda powstałaby również przy starannym wykonywaniu nadzoru. Reasumując, mamy tu do czynienia z odpowiedzialnością odszkodowawczą za szkodę wynikłą z cudzego czynu, jednakże ze względu na powiązanie jej z winą osoby sprawującej nadzór można mówić również o odpowiedzialności za czyn własny polegający na braku staranności w nadzorze³¹. Jak zauważa J. Słyk, jest to zatem „odpowiedzialność nadzorującego w związku ze szkodą wyrządzoną przez nadzorowanego”³².

Odnosząc się do osób nadzorowanych, przepis ten obejmuje „osoby, którym z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można”. Artykuł 426 k.c. wyłącza z możliwości przypisania winy osobom, które nie ukończyły trzynastego roku życia. Natomiast możliwość stosowania art. 427 k.c. w przypadku starszych małoletnich pozostaje w literaturze przedmiotem licznych kontrowersji. Wątpliwości wiążą się przede wszystkim z oceną możliwości wyłączenia winy wobec osób, które ukończyły 13 lat, z powodu wieku, czyli stopnia rozwoju, a nie tylko z uwagi na stan psychiczny lub cielesny³³. Nie wchodząc w szczególne rozważania, należy przychylić się do stanowiska, które dopuszcza możliwość odpowiedzialności na podstawie art. 427 k.c. za działania osoby, która ukończyła 13 lat, pod warunkiem że działała bez rozeznania³⁴. Wykładnia obowiązujących przepisów powinna zmierzać do jak

³⁰ Por. Z. Masłowski, (w:) J. Ignatowicz (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, Księga trzecia – Zobowiązania, Warszawa 1972, s. 1037; G. Bieniek, (w:) Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia – Zobowiązania, t. I, Warszawa 1996, s. 274.

³¹ Por. M. Safjan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449¹¹, t. I, Warszawa 2008, s. 1346 M. Safjan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449¹¹, t. I, Warszawa 2008, s. 1344; A. Śmieja, (w:) A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego. Prawo Zobowiązań – część ogólna, t. 6, Warszawa 2009, s. 454.

³² Por. J. Słyk, Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru – uwagi ogólne, Rozdział IV w: Odpowiedzialność cywilna rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko a sposób i zakres wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej, LexisNexis 2011.

³³ Por. E. Mielcarek, W sprawie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez małoletnich, NP. 1966, nr 5, s. 581–582; A. Śmieja, Wiek sprawcy szkody jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej z tytułu czynów niedozwolonych, PiP 1979, nr 3, s. 131.

³⁴ Por. E. Mielcarek, W sprawie odpowiedzialności za szkody..., s. 582–584; Z. Masłowski, Komentarz do art. 427 k.c., (w:) J. Ignatowicz (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, Księga trzecia – Zobowiązania, Warszawa 1972, s. 1035–1036.

najszerszego zakresienia odpowiedzialności cywilnej osób zobowiązanych do nadzoru, co umożliwi uzyskanie naprawienia szkody przez poszkodowanego na skutek czynu dokonanego przez małoletniego. Wypada zauważyć, że przyjęcie możliwości pociągnięcia rodziców do odpowiedzialności cywilnej za swoje dziecko mające ukończone 13 lat na podstawie art. 427 k.c. jedynie w przypadku, gdy nie ponosi ono winy z powodu choroby psychicznej bądź ułomności fizycznej, jest niedostosowane do przepisów o władzy rodzicielskiej. Zgodnie bowiem z regulacjami k.r.o., władza rodzicielska przysługuje rodzicom do uzyskania przez ich dziecko pełnoletności, a nie do ukończenia przez nie 13 lat. Także powszechne poczucie sprawiedliwości oraz funkcja kompensacyjna odpowiedzialności odszkodowawczej wymaga przeniesienia ciężaru tej odpowiedzialności na osoby wypłacalne, a więc przede wszystkim na rodziców, którzy mogliby odpowiadać, chociażby solidarnie z dzieckiem, które wyrządziło szkodę po ukończeniu 13 lat i można przypisać mu winę.

Podstawowym zagadnieniem zawartym w konstrukcji art. 427 k.c. jest pojęcie nadzoru, które nie zostało doprecyzowane przez ustawodawcę w k.c. Według definicji słownikowej przez nadzór należy rozumieć „kontrolowanie lub pilnowanie kogoś lub czegoś”³⁵. Na wstępie można stwierdzić, że pojęcie nadzoru nie jest spójne z pojęciem zawartym w k.r.o. związanym z wychowaniem i pieczą nad osobą. Istotne wydaje się przedstawienie wzajemnych relacji nadzoru do pojęcia władzy rodzicielskiej. W literaturze wskazuje się, że nadzór rodziców został uznany za jeden ze składników władzy rodzicielskiej, a konkretnie – sprawowania przez rodziców pieczy nad osobą dziecka³⁶. Wydaje się oczywiste, że obowiązki rodziców w ramach wykonywanej władzy rodzicielskiej, jak również kontaktów z dzieckiem (art. 113 k.r.o.), pozostają w ścisłym związku z odpowiedzialnością cywilną za szkodę wyrządzoną przez dziecko, ponieważ zaniedbania rodziców w tym zakresie, czy też stosowanie niewłaściwych środków wychowawczych, mogą prowadzić do zachowań dziecka polegających na wyrządzeniu szkody. W takim przypadku brak właściwych starań o wychowanie dziecka może prowadzić do przypisania rodzicom winy w nadzorze³⁷. Dlatego pojęcie nadzoru w rozumieniu art. 427 k.c. powinno obejmować obowiązki rodziców ciążyące na nich w ramach wykonywania wła-

³⁵ Por. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 768.

³⁶ Por. A. Szpunar, *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru*, Warszawa 1978, s. 85.

³⁷ Por. M. Rafacz-Krzyżanowska, *W sprawie materialnej odpowiedzialności rodziców*, NP 1959, nr 7–8, s. 85; J. Sauk, *Odpowiedzialność cywilna rodziców*, PiP 1064, nr 1, s. 66.

dzy rodzicielskiej nad dzieckiem, w tym obowiązek wychowania dziecka. Jak słusznie zauważył Jerzy Słyk, nadzór rodziców to nie tylko bieżące kontrolowanie zachowania się dziecka w konkretnych sytuacjach, gdy brak kontroli bezpośrednio może doprowadzić do wyrządzenia przez dziecko szkody, ale także podejmowanie wszelkich działań w ramach sprawowanej władzy rodzicielskiej, które mają wpływ na zachowanie dziecka w przyszłości. W takim ujęciu, w zakresie pojęcia nadzoru z art. 427 k.c., mieści się również obowiązek wychowywania dziecka przez rodziców³⁸.

Zaprezentowano także pogląd przeciwny, wskazujący, że art. 427 k.c. nie wspomina nic o zaniedbaniach wychowawczych i dlatego brak jest podstaw do rozszerzania zakresu domniemania w tym kierunku, natomiast wymaga on naruszenia obowiązku nadzoru³⁹. E. Łętowska wskazuje także na trudności dowodowe w określeniu związku pomiędzy wychowaniem a zaistniałą szkodą⁴⁰. Jednakże trudno zgodzić się z takim poglądem.

4.2. Odpowiedzialność deliktowa rodziców (art. 415 k.c.)

W tym miejscu zasadne staje się określenie podstawy odpowiedzialności rodziców za dziecko w przypadkach nieobjętych unormowaniem art. 427 k.c., w szczególności, gdy małoletniemu można przypisać winę. Jak wskazano we wcześniejszych rozważaniach, po ukończeniu przez dziecko 13 roku życia odpowiedzialność rodziców zależy od tego, czy można poczytać winę dziecku wyrządzającemu szkodę. Jeżeli nie – obowiązek ten spoczywa na rodzicach, jeżeli tak – to dziecko ponosi odpowiedzialność. W tym ostatnim przypadku może mieć miejsce odpowiedzialność rodziców z tytułu braku nadzoru, ale tym razem na zasadzie art. 415 k.c., jeżeli zostanie udowodnione, że szkoda pozostaje w związku przyczynowym z określonym zaniedbaniem rodzica⁴¹. Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, utrwalił się słuszny i niesporny pogląd, że rodzice mogą odpowiadać za szkodę na zasadach ogólnych, przewidzianych w art. 415 k.c.⁴² Także możliwość zastosowania konstrukcji odpowiedzialności solidarnej rodziców i dziecka nie budzi wątpliwości.

³⁸ Por. J. Słyk, Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru – uwagi ogólne, Rozdział IV w: Odpowiedzialność cywilna rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko a sposób i zakres wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej, LexisNexis 2011.

³⁹ Por. A. Szpunar, Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru..., s. 123 i n.

⁴⁰ Por. E. Łętowska, Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody, NP 1965, nr 2, s. 138.

⁴¹ Por. J. Winiarz, Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem, Warszawa 1973, s. 70 i n.

⁴² Por. np. Z. Masłowski, (w:) J. Ignatowicz (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Księga trzecia – Zobowiązania, Warszawa 1972, s. 1038; M. Nesterowicz, (w:)

Należy jednak pamiętać, że dochodzenie odszkodowania na podstawie art. 415 k.c. jest dla powoda mniej korzystne niż posłużenie się art. 427 k.c. z uwagi na inne rozłożenie ciężaru dowodu⁴³, albowiem to powód musi udowodnić winę osobie pozwanej. Jak zauważono w literaturze⁴⁴, także samo przeprowadzenie dowodu dotyczącego zaniedbań wychowawczych rodziców i ich wpływu na fakt wyrządzenia szkody może napotykać duże trudności. Odpowiedzialność na ogólnej zasadzie art. 415 k.c. dotyczy własnych czynów, inaczej niż w przypadku art. 427 k.c. Rodzice odpowiadają bowiem nie za czyn dziecka, ale raczej za swoje zaniechania, które doprowadziły do zdarzenia będącego źródłem wyrządzenia szkody. Przepis art. 415 k.c., mimo trudności w jego stosowaniu, pozwala na obciążenie odpowiedzialnością odszkodowawczą rodziców w związku z wyrządzeniem szkody przez ich dziecko, za czym przemawia także poczucie sprawiedliwości.

5. Odpowiedzialność odszkodowawcza rodziców na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

W dniu 1 września 2022 r. weszła w życie ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich⁴⁵, która w sposób zasadniczy zmieniła ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴⁶. Ustawa ta, podobnie jak obowiązujące wcześniej przepisy dotyczące nieletnich, przewiduje odrębny system środków odpowiedzialności rodziców za zaniedbania wychowawcze. Przypomnieć wypada, że przepisy ustawy stosuje się wobec osób nieletnich, a więc w sprawach o demoralizację – wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie; w sprawach o czyny karalne – wobec osób, które dopuściły się tych czynów po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat oraz w przedmiocie wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób, które nie ukończyły 21 lat, poza ustawowymi wyjątkami. Tylko wobec wskaza-

J. Winiarz (red.), Kodeks cywilny z komentarzem, t. I, Warszawa 1989, s. 419; G. Bieniek, (w:) Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga Trzecia. Zobowiązania, Warszawa 1996, s. 274; E. Łętowska, Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody NP 1965, nr 2, s. 137; wyrok z dnia 27 stycznia 1971 r., sygn. III CRN 448/70, Lex Polonica nr 319675.

⁴³ Por. A. Szpunar, Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru..., s. 11.

⁴⁴ Por. E. Łętowska, Przyczynienie..., s. 138.

⁴⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz. U. z 2022 r., poz. 1700, dalej: ustawa.

⁴⁶ Ustawa z dnia 26 października 1982 r., tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., Nr 869, utraciła moc 1 września 2022 r.

nych wyżej osób oraz ich rodziców i opiekunów prawnych sąd rodzinny może zastosować przewidziane w ustawie środki.

Ustawa w art. 18 ust. 1 pkt 2 upoważnia sąd do zastosowania wobec rodziców nieletniego zobowiązania do naprawienia w całości lub części szkody wyrządzonej przez nieletniego lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Z kolei art. 18 ust. 2 ustawy wskazuje, że zobowiązując rodziców lub opiekuna nieletniego do naprawienia w całości albo w części szkody lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, sąd określa sposób i termin wykonania tych zobowiązań. Przepis ten ma na celu wyrabianie w rodzicach odpowiedzialności za zachowanie ich dzieci, a tym samym za prawidłowe wychowanie dzieci, w duchu poszanowania praw i dóbr innych osób.

Ustawa nie określa żadnych kryteriów orzekania tego zobowiązania, pozostawiając tę kwestię do uznania sądu. Obowiązek ten można zatem łączyć z zaniedbaniami rodziców, ale można go orzec także bez żadnego zaniedbania i winy ze strony rodziców. Trzeba bowiem stwierdzić, że przepis art. 18 ustawy stanowi samodzielną podstawę prawną ponoszenia odpowiedzialności odszkodowawczej rodziców, która jest zupełnie niezależna od podstawy przewidzianej w art. 427 k.c. lub w art. 415 k.c. Jak słusznie wskazuje V. Konarska-Wrzosek⁴⁷, sąd rodzinny powinien korzystać z możliwości zobowiązania rodziców lub opiekuna nieletniego do naprawienia wyrządzonej przez niego szkody, gdy z ustaleń wynika, że nieletni samodzielnie takiej możliwości nie ma, a jego rodzice mają, jednak sami nie poczuwają się do obowiązku naprawienia szkody. Jeżeli nieletni ma możliwość naprawienia szkody, choćby w części, sąd powinien nieletniego obarczyć obowiązkiem naprawienia wyrządzonej szkody w całości lub części na podstawie art. 7 pkt 2 ustawy. W pozostałym zakresie lub przy ogromnej wartości szkody, sąd powinien orzec zobowiązanie do naprawienia szkody w określonej części przez rodziców. W przypadku niewywiązania się rodziców z obowiązku nałożonego przez sąd mogą być oni ukarani karą pieniężną (art. 19 ustawy).

Rozwiązanie zawarte w ustawie wzbudza wątpliwości co do jego charakteru prawnego i relacji w odniesieniu do rozwiązań zawartych w k.c. Z jednej strony wskazuje się, że przepis ten otwiera drogę do arbitralności i umożliwia obejście ograniczeń i gwarancji wynikających z k.c.⁴⁸ Z drugiej strony zauważa się, że przyjęte w ustawie rozwiązanie, mimo

⁴⁷ Por. V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 143–144.

⁴⁸ Por. A. Grześkowiak, *Prawna odpowiedzialność rodziców za zaniedbania wychowawcze...*, s. 122.

jego zasadności, jest zbyt rzadko stosowane w praktyce wymiaru sprawiedliwości⁴⁹.

6. Podsumowanie

Dokonana analiza odpowiedzialności cywilnoprawnej rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko wskazuje na brak w tym zakresie kompleksowego i spójnego rozwiązania. Pojęcie nadzoru użyte w k.c. nie ma odniesienia do władzy rodzicielskiej i pieczy nad dzieckiem. Unormowanie odpowiedzialności odszkodowawczej rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko powinno obejmować okres do osiągnięcia przez małoletniego pełnoletniości. Uregulowanie odpowiedzialności odszkodowawczej rodziców przewidziane w ustawie należałoby ujednoczyć i skorelować z zasadami zawartymi w k.c., odnosząc się także do uregulowań zawartych w k.w. Zasadny jest postulat wprowadzenia oddzielnej regulacji prawnej, dotyczącej odpowiedzialności cywilnej rodziców z racji wykonywanej przez nich władzy rodzicielskiej i obowiązku wychowania dziecka⁵⁰. Rozwiązanie takie nie powinno uzależniać odpowiedzialności rodziców od braku winy ich dziecka, albowiem zasadą powinna być szeroka odpowiedzialność rodziców, a nie dziecka. Uzasadnione wydaje się także rozważenie zastosowania konstrukcji odpowiedzialności solidarnej rodziców i dziecka⁵¹.

Praktyka postępowania zwykłych obywateli, którzy kierują roszczenie o odszkodowanie za szkodę wyrządzoną przez dziecko, wobec jego rodziców, wskazuje rozwiązanie, które powinno znaleźć odzwierciedlenie w przepisach prawnych i praktyce wymiaru sprawiedliwości. Wszakże takie odszkodowanie często może zostać wyegzekwowane tylko od rodziców, bez realnej szansy na jego uzyskanie od dziecka. Dlatego obowiązujące obecnie rozwiązania prawne nie odpowiadają ani zasadom słuszności, ani oczekiwaniom społecznym. Nie można też oceniać zachowania dziecka w oderwaniu od jego wychowania, albowiem jak słusznie zauważył Jan Zamoyski w akcie fundacyjnym Akademii Zamoy-skiej: takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie.

Bibliografia

1. Bieniek G., (w:) Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga Trzecia. Zobowiązania, Warszawa 1996.

⁴⁹ Por. J. Słyk, *Odpowiedzialność cywilna rodziców...*, Rozdział I.

⁵⁰ Por. J. Słyk, *Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru...*, Rozdział IV.

⁵¹ Por. J. Słyk, *Odpowiedzialność cywilna rodziców...*, *Odpowiedzialność na podstawie art. 415 k.c.*

2. Czarnek P., Dobrowolski M., Rodzina jako podmiot prawa – wprowadzenie, (w:) P. Czarnek, M. Dobrowolski (red.), Rodzina jako podmiot prawa, Zamość 2012.
3. Daniluk P., (w:) P. Daniluk (red.), Kodeks wykroczeń. Komentarz, Legalis 2019.
4. Gubiński A., Prawo wykroczeń, Warszawa 1978, s. 313; A. Marek, Polskie prawo wykroczeń, Warszawa 1981.
5. Grobel S., (w:) J. M. Łukasiewicz (red.), Instytucje prawa rodzinnego, Warszawa 2014.
6. Grześkowiak A., Prawna odpowiedzialność rodziców za zaniedbania wychowawcze (zagadnienia wybrane), Ruch prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, rok XLVII, z. 1.
7. Kalitowski M., Kodeks wykroczeń a ochrona nieletniego i małoletniego, ZW 1972, nr 2.
8. Karta Praw Rodziny przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym, 22 października 1983 r., Tygodnik Powszechny 1984, nr 2.
9. Konarska-Wrzosek V., Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce, Warszawa 2013.
10. Łętowska E., Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody, NP 1965, nr 2.
11. Masłowski Z., (w:) J. Ignatowicz (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, Księga trzecia – Zobowiązania, Warszawa 1972.
12. Mielcarek E., W sprawie odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez małoletnich, NP 1966, nr 5.
13. Nesterowicz M., (w:) J. Winiarz (red.), Kodeks cywilny z komentarzem, t. I, Warszawa 1989.
14. S. Dubisz (red.), Uniwersalny słownik języka polskiego, Warszawa 2003.
15. Pospiszyl K., Żabczyńska E., Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa 1980.
16. Pośpiech A., (w:) M. Fras i M. Habdas (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, WKP 2021.
17. Safjan M., (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449¹¹, t. I, Warszawa 2008.
18. Sauk J., Odpowiedzialność cywilna rodziców, PiP 1064, nr 1.
19. Stryk J., Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru – uwagi ogólne, Rozdział IV w: Odpowiedzialność cywilna rodziców za szkodę wyrządzoną przez ich dziecko a sposób i zakres wykonywania przez nich władzy rodzicielskiej, LexisNexis 2011.

20. Sokołowski T., Skutki prawne rozvodu, Poznań 1996.
21. Sokołowski T., Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem, Poznań 1987.
22. Spionek H., Trudności wychowawcze a przestępczość nieletnich, Wrocław 1956.
23. Szpunar A., Odpowiedzialność osób zobowiązanych do nadzoru, Warszawa 1978.
24. Śmieja A., Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu nienależytego sprawowania nadzoru nad małoletnimi, Acta Universitatis Wratislaviensis, no 512, Wrocław 1982.
25. Śmieja A., (w:) A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego. Prawo Zobowiązań – część ogólna, t. 6, Warszawa 2009.
26. Śmieja A., Wiek sprawcy szkody jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej z tytułu czynów niedozwolonych, PIP 1979, nr 3.
27. Vasta R., Haiti M. M., Miller S. A., Psychologia dziecka, Warszawa 2004.
28. Winiarz J., Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem, Warszawa 1973.
29. Zalewski D., Wychować człowieka szlachetnego, Lublin 2003.
30. Zbrojewska M., (w:) T. Grzegorzczak, Kodeks wykroczeń, Warszawa 2012.
31. Zimbardo P., Psychologia i życie, Warszawa 2005.
32. Żernik K., Rola i znaczenie rodziców w życiu dziecka, Nauczyciel i Szkoła 2018/4, nr 68.

Compensation liability of parents for the child

Abstract

This paper covers issues related to the problem of parents' civil liability for damage caused by their child. The considerations take into account the responsibility of parents in the context of their exercise of parental authority. The author treated the subject comprehensively and interdisciplinary, analyzing legal regulations in four areas of law, i.e. misdemeanor law, family law, civil law and the act on supporting and social rehabilitation of minors. In the summary, de lege lata conclusions and de lege ferenda conclusions were formulated, which aim to propose favorable solutions for the practice of applying the law, taking into account the social dimension of the discussed issue.

Key words

Child, damage, liability for damages, fault in supervision, parental authority.